

Fujarôčka, fujara

Manuál o fujare – základy hry na fujaru

Výroba fujár a pastierskych píšť'al

www.fujary.sk
www.fujary.eu

Jozef Mikulášek
Nitrianska 13
920 01 Hlohovec
tel.: 00421/33/74 251 27
mobil: 0908 537 007

Úvodom

V tomto manuáli Vám chcem jednoduchou a stručnou formou priblížiť tento jedinečný nástroj a pokúsiť sa vysvetliť aspoň základný spôsob hry na fujare a tiež poskytnúť zopár užitočných rád pri údržbe fujary. Je určený hlavne začiatočníkom a možno poskytne rady aj skúsenejším fujarášom.

Popis fujary

Fujara je slovenský ľudový hudobný nástroj, ktorý patrí medzi jedinečné dychové nástroje. Je považovaná za kráľovnu ľudových nástrojov a to nielen na Slovensku. Je vyrobená prevažne z dreva bazy čiernej (*sambucus negra*). Toto drevo je veľmi húževnaté s výbornými rezonančnými vlastnosťami. Navyše má v jadre mäkkú dužinu, čo významne napomáha pri výrobe fujár. Tento nástroj sa vyvinul z basovej trojdierovej píšťali, ktorá sa používala v menšej forme už v 12. až 13. storočí. Fujary sú vyrábané vo viacerých veľkostiach od 85 cm až do 172 cm. Vo výnimočných prípadoch i menšie alebo aj väčšie. Tieto nástroje sú však menej rozšírené. Od veľkosti nástroja závisí aj jeho ladenie. Má na to vplyv aj priemer vŕtania, no vo všeobecnosti platí, že menšie nástroje sú ladené vo vyšších tóninách a väčšie nástroje v nižších. Fujara sa skladá z dvoch hlavných častí a to z hlavnej píšťalovej trubice a menšej trubice, ktorej sa ľudovo hovorí vzduchovod. Obe sú vzájomne prepojené a previazané koženým švihlom. Fujary majú 3 hmatové otvory, ktoré sú umiestnené v spodnej časti hlavnej píšťalovej trubice. Práve z tohoto dôvodu bol k fujare pridaný vzduchovod, aby sa výrazne znížilo miesto vdychovania vzduchu do nástroja a tak bolo umožnené bez problémov dosiahnuť na tieto otvory. Telo nástroja má mierne zakrivený tvar, čo je znakom prirodzeného rastu dreviny. Povrchová úprava nástrojov vychádza prevažne z tradičnej ornamentiky a čiastočne i z vlastnej tvorby výrobcu. Popis fujary je znázornený na samostatnom obrázku ďalej v texte.

Výrobca fujary

Volám sa Jozef Mikulášek. Narodil som sa v roku 1969 a som z Hlohovca. Už od detstva ma priťahovala príroda a veci, ktoré s ňou súviseli. Hlavne drevo. Bavilo ma vyrábať z neho rôzne veci, či už to boli úžitkové predmety ako poličky, varešky alebo rôzne prívesky a postavičky. S Fujarou som sa prvýkrát stretol ako študent pri návšteve salaša neďaleko Banskej Bystrice. Bača bol veľmi zhovorčivý a dobrosrdečný. Porozprával nám kadečo o ovečkách, o výrobe syra a nakoniec povzbudený ohnivou vodou, ktorú sme mu priniesli sa podujal nám zahrať aj na starej vyúdennej fujare. Sedel som v kolibe pri vrátnach a od dymového prievanu ma štipali oči až mi tiekli slzy. Bačovi napadlo, že ma dojíma jeho hra a tak ma dobrácky ponúkol aby som si vyskúšal do fujary fúknuť. A veru vyskúšal som. Hneď ako som vylúdl prvý tón, fujaru som si doživotne zamiloval. Jej mohutný tón a jemné brnenie v prstoch ma očarilo natoľko, že som túžil takú fujaru mať. Keďže ako študent som nemal peniaze na takýto hodnotný nástroj a tak som sa rozhodol pokúsiť sa vyrobiť si ho sám. Trvalo veľmi dlhý čas pokiaľ som pozháňal, nástroje a aspoň základné informácie o výrobe fujár. Medzičasom som si založil rodinu a tak i času na záľuby bolo menej. Prvú fujarku som vyrobil až v roku 1998. Bola to malá fujarka no zvukovo veľmi vydarená. Išlo však skôr o náhodu. Práve tento úspech ma ale povzbudil k výrobe ďalších a väčších fujár. Pri ich výrobe som sa však už stretal s mnohými problémami. Keďže Hlohovec nie je kraj, pre ktorý je fujara práve typický nástroj, nebolo sa ani s kým poradiť. Učil som sa teda na vlastných pokusoch a omyloch. Možno práve táto ťažšia cesta vo mne upevnila veľkú lásku a úctu k tomuto nástroju. Postupom času sa mi podarilo zoznámiť sa s viacerými známymi výrobcami a inštrumentalistami, ktorých som dovtedy poznal len z rádia alebo z nahrávok. Väčšinou sú to starší ľudia ako ja, no aj napriek tomu ma medzi seba priateľsky prijali. V roku 2000 sme v Hlohovci založili fujarové trio spolu s výborným fujaristom Ľubom Janecom a ďalším fujaristom a výrobcou Jankom Šulíkom. Odvtedy sa zúčastňujeme aj na

rôznych folklórnych festivaloch. V roku 2002 bol v Korytárkach pri Detve založený spolok slovenských fujaristov, ktorého som členom. Pravidelne raz ročne sa stretávame. Vymieňame si skúsenosti, zahráme a zaspievame si spolu a každé stretnutie je veľmi srdečné.

V súčasnosti venujem fujarám väčšinu svojho voľného času a okrem folklórnych podujatí sa zúčastňujem aj na mnohých remeselných jarmokoch, hlavne v západoslovenskom kraji. Prezentujem svoje výrobky, predvádzam výrobu fujár a píšťal a tiež učím ľudí hrať na tieto nástroje. Pri mojich účastiach na remeselných jarmokoch som často brával so sebou aj syna Mareka, ktorému učarovalo drotárstvo. Narodil sa v roku 1990 a svoje prvé výrobky z lakovaného medeného drôtu vystavoval už ako 14-ročný. Viac o jeho výrobkoch sa môžete dozvedieť na ďalších stránkach.

A na záver už len jedna myšlienka. Je veľa vecí, ktoré človek nedokáže urobiť bez pomoci iných. Ja som pri mojej púti za fujarou stretol mnohých, ktorí mi pomohli či už úprimnou radou, vlastnou skúsenosťou, technicky alebo uznaním či naopak dobre mienenou kritikou. To všetko sú veci, ktoré človek potrebuje aby úspešne napredoval. Nie je možné všetkých vymenovať ale verím, že po prečítaní tohto textu sa tu nájdú a ja im chcem úprimne poďakovať.

Hra na fujare

Hrať na fujaru v princípe nie je zložitá. U mnohých ľudí je najťažšie prekonať určitý rešpekt k tomuto nástroju a odhodlať sa fúknuť doň. Ak to dokázate a ste ešte ochotný počúvať inštrukcie o správnom držaní nástroja, tak ste na polovičnej ceste stať sa úspešným hráčom na fujaru. Hra nevyžaduje žiadny nátlak na náustok (cencúľ) a dokonca ani silné pľúca ako si mnohí myslia. Pri hre je treba mať v dychu určitý cit a uvedomiť si, že nástroj reaguje na tlak vzduchu, ktorý doň fúknete. Pri väčšom tlaku sa ozývajú tony vyššie a naopak pri nižšom tlaku zasa nižšie. K tomu sa ale ešte dostaneme. Pre ľahšiu orientáciu si pozrite popis fujary a jej častí.

DRŽANIE FUJARY - Menšiu fujarku môžete držať podobne ako píšťalku. Prostredníkom jednej ruky zakryte hornú dierku fujarky. Ukazovákom a prstenákom druhej ruky zakryte prostrednú a spodnú dierku. Pri veľkých fujarách musíte nástroj držať zovretím palca a ukazováka Vašej silnejšej ruky. Týmto dvomi prstami budete vlastne držať celú fujaru. Prostredníkom pritom zakryte jej hornú dierku. Palcom a prstenákom druhej (slabšej) ruky zakryte prostrednú a spodnú dierku. Ruky musíte pokrčiť v lakťoch tak, aby ste mohli do úst uchopiť náustok, ktorému sa ľudovo hovorí „cencúľ“. Ruku, v ktorej držíte fujaru si oprite o bok aby ste si ju zafixovali a odľahčili jej. Možno sa Vám to na prvý pokus zdá trochu neprirodzené, ale je to len sila zvyku. Je treba dbať na to, aby boli všetky dierky riadne zakryté. Skontrolujte si to napríklad postavením sa oproti väčšiemu zrkadlu. Verím, že ste to zvládli a môžeme ísť ďalej. Pre ilustráciu som pripravil obrázok držania veľkej fujary.

ROZFUK - Najrýchlejšie sa ľudia naučia hrať to, čo je pre fujaru najtypickejšie a to je „rozfuk“. Na pochopenie princípu ako rozfuk zahrať používam dva spôsoby vysvetlenia. Pri fúkaní do fujary budete rytmicky prerušovať vdychovaný vzduch opieraním jazyka o zuby, presne tak akoby ste chceli rytmicky hovoriťtu, tu, tu, tu, tu, tu... Samozrejme nemusíte pri tom používať hlas, pretože ten vám teraz poskytuje fujara. Začnite veľmi silným tlakom vzduchu a postupne, každým novým ...tu... ho postupne znižujte. Toto bol prvý spôsob vysvetlenia. Ak by sa vám to predsa len nedarilo, je aj druhý spôsob vysvetlenia, ktorý často používam pri predvádzaní výroby fujary a hry na rôznych jarmokoch. Použijem na to trochu svojské prirovnanie, pre niekoho možno trochu vulgárne, ale je to pre dobro vecí. Predstavte si, že niečo jete (napríklad niečo sladké) a zrazu vás začne veľmi štipať na jazyku. Akoby ste sa zahryzli do feferonky a pritom jete zákusok. Myslím, že prvá reakcia by bola otočiť sa niekde bokom a silným rytmickým ... tu, tu, tu, tu... povyplávať to neznáme štiplavé sústo. Z tejto situácie je pre Vás najdôležitejší spôsob, akým ste to vyplúvali. Vlastne ste tiež urobili rytmické ...tu, tu, tu, tu..., ktoré potrebujete pri fujarovom rozfuku. Dá sa to napodobniť aj na sucho bez pľutia. Ak to takto urobíte do fujary, váš prvý rozfuk je na svete. Ak sa vám podaril prvý rozfuk, treba už len natrénovať jeho razanciu, aby ste využili celý zvukový rozsah fujary

a tiež rovnomernú frekvenciu (kadenciu) jednotlivých tónov. Verím, že ste to dokázali. Gratulujem Vám

MELÓDIA - Môžete sa teraz pokúsiť zahrať jednoduchú melódiu základnými - tzv. alikvotnými tónmi. Hrajú sa pri zakrytí všetkých troch dierok. Opäť pripomeniem, že fujara reaguje na tlak akým do nej fúkate. Striedavým fúkaním silnejšieho a slabšieho tlaku vytvoríte jednoduchú melódiu. Ak fúknete silnejšie, ozve sa vyšší tón. Ešte silnejšie, ešte vyšší. A tak je to aj naopak. Ak fúknete slabšie, ozve sa nižší tón. Ešte slabšie, tak ešte nižší. Takto si precvičíte nasadzovanie tónov smerom hore a aj dolu. Nestačí však len plynulo zvyšovať alebo znižovať tlak dychu, ale treba každé fúknutie nasadiť jazykom o zuby, rovnakým spôsobom ako pri rozfuku. To znamená, že každý tón začnete našim známym ...tu... . Ak budete bez prerušenia fúkať vzduch rovnakým tlakom, tak aj tón bude stále rovnaký. Nesnažte sa za každú cenu hneď zahrať presne nejakú známu melódiu. Najskôr si skúšajte nasadzovať rôzne tlaky, aby ste zistili ako na ne fujara reaguje. Aj keď budete pri tomto skúšaní len improvizovať, uvidíte že náhodná melódia, ktorú zahráte bude zaujímavá a okolie si bude myslieť, že práve toto ste chceli zahrať. Ideálne je, ak poznáte nejakú jednoduchú fujarovú pieseň a v duchu si ju akoby predspevujete. Snažte sa približne kopírovať jej melódiu. Veľmi vhodná na takéto skúšanie je známa fujarová pieseň "Ej horou, horou, poď Janík domov". V zjednodušenej forme sa dá prakticky celá zahrať len základnými alikvotnými tónmi (pri zakrytých dierkach) len prefukovaním.

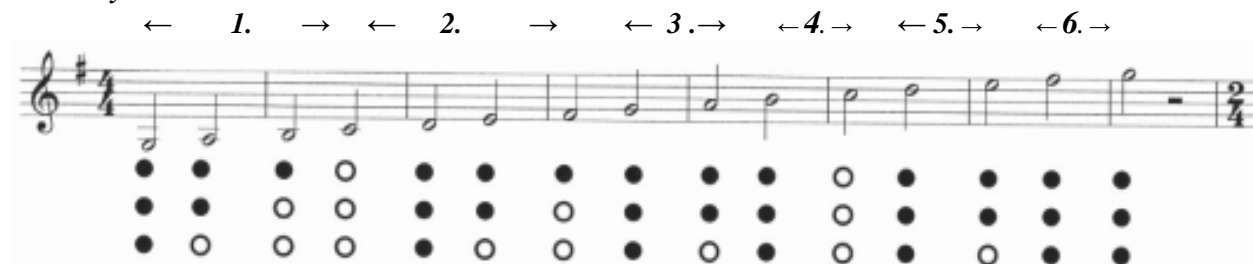
VIBRÁTO - Ak ste už pokročili a darí sa vám zahrať jednoduchú melódiu, môžete sa pokúsiť predĺžené tóny v tejto melódii okrášliť tzv. vibrátom. Najpoužívanejšie vibráto sa robí rytmickým odkrývaním a zakrývaním hornej dierky. Vibráto na tejto dierke sa dá použiť takmer na všetky najviac používané tóny. Toto prerušovanie tónu veľmi ozdobí Vašu hru. Vibráto robte však len na tónoch, ktoré sú vo vašej melódii predĺžené. Nemôžete hrať vibráto a zároveň meniť tóny aj dychom. Dôležité je, aby ste sa pri tom neponáhľali. Keď nasadzujete tóny dychom, tak dierky držte zakryté. Ak príde tón dlhší, najskôr ho normálne nasadíte, držte ho stálym fúkaním a začnete robiť vibráto na hornej dierke. Ak chcete prejsť na ďalší tón, vibrovanie ukončíte, zakryte dierku a môžete dychom nasadzovať ďalší tón. Toto je základný spôsob ako zahrať jednoduchú melódiu na fujare aj s použitím vibráta. Ak zvládnete túto techniku a spojíte ju aj s rozfukom, určite vám fujara bude prinášať radosť.

Možno sa Vám na prvé prečítanie môže zdať tento návod trochu zložitý, ale ak si ho prečítate pozorne znovu a budete si jednotlivé kroky hneď aj skúšať, určite sa Vám v krátkom čase podarí zahrať niečo pre svoje potešenie.

V tomto návode som sa zameral hlavne na hru základnými alikvotnými tónmi. Fujara má ale tri dierky, ktoré nám ponúkajú oveľa viac tónov na hru. Nákras prstokladu uvádzam na konci textu. Pri hraní treba dodržať isté stupňovanie úrovne tlaku vdychovaného vzduchu. Prvá úroveň je taká slabá akoby ste len dýchali na sklo aby sa zarosilo. Ďalšie úrovne sú len o niečo silnejšie. Treba si to vyskúšať. Nezabudnite, že pri nasadzovaní ďalšej úrovne (ďalšieho alikvotného tónu) musia byť zakryté všetky dierky a používať techniku nasadzovania ...tu... Popis zložitejších fujarových melódií a tríliek by bol veľmi zložitý a ťažko zrozumiteľný. Mojim zámerom však bolo oboznámiť Vás so základným princípom hry, s rozfukom a naučiť Vás zahrať jednoduchú melódiu. Najlepšou cestou ďalšieho rozvíjania Vašej hry je osobné stretnutie so skúsenejším hráčom. Z vlastnej skúsenosti však viem, že komu raz učaroval tento výnimočný nástroj a pochopí tieto základy, tak veľmi rýchlo napreduje. Prajem Vám veľa úspechov a verím, že sa stanete ďalšími šíriteľmi našej krásnej inštrumentálnej hudby vernej našim ľudovým tradíciám.

Prstoklad tónov pre fujaru ladenia „G“

Úroveň dychu:

Údržba Fujary.

Udržať fujaru vo funkčnom stave nie je zložité a náročné. Väčšina ľudí takto postupuje úplne automaticky. Fujara je hudobný nástroj vyrobený z dreva a preto aj naše zaobchádzanie s ňou by malo tomu zodpovedať. Nejde o nástroj, ku ktorému by sme museli pristupovať zvlášť opatrne, ale netreba s ním ani hrubo zaobchádzať. Fujary sú krásne aj svojou výzdobou a tvarom a preto sa často vystavujú na stenách. Tu platí pravidlo, aby bola fujara zavesená na háčiku v tvare L pod koženým švihlom spájajúcim fujaru a vzduchovod – teda veľkú a malú trubicu. Pri dlhšom hraní je vhodné vytiahnuť korkovú zátku na dolnom konci vzduchovodu a vypustiť nakondenzovanú vodu z nášho dychu. Taktiež náustok nazývaný „cencúl“ je dobré vytiahnuť a nasadzovať ho len pred hraním a aj to len jemne, pretože teplom a vlhkosťou sa trochu napučí a sám sa utesní. Po hre je dobré ho vytiahnuť. Fujaru nie je vhodné dlhodobo vystavovať na priamom slnku alebo na veľmi vlhkom mieste (horúci radiátor, interier automobilu na slnku, vlhká pivnica a pod.). Dlhodobým pôsobením vlhka môže drevo nasiaknuť vodu a popraskať. Taktiež nie je vhodné hrať na nástroji príliš dlhý čas. Naším dychom sa totiž do fujary dostáva teplý, ale hlavne vlhký vzduch. Hlavne vlhkosť spôsobuje jemné „napučanie“ veľmi presne vyrobenej tónotvornej časti a už i malá zmena môže mať vplyv na zmenu kvality zvuku. Je síce pravda, že po vyschnutí sa drevo opäť stiahne, ale nemusí sa stiahnuť presne do rovnakej polohy. Optimálny čas hrania je cca 30min. Platí to hlavne pre nové fujary, kde impregnácia olejom nie je ešte dostatočne vyzretá. Staršie fujary, ktoré už boli niekoľkokrát olejované, nesú na túto vnútornú vlhkosť také citlivé. Olejovanie sa vykonáva po určitom časovom intervale, podľa prostredia a preto nie je možné fujary preolejovať tzv. „do zásoby“. Boli by stále nastné a navyše - starý olej vychádza na povrch stien zvonka aj zvnútra, kde oxiduje a vytvára silnejšiu vrstvu podobne ako na vrchnákoch fláš od stolového oleja v domácnostiach. Táto vrstva v tónotvornej časti pôsobí rovnako nežiaduco, ako keď drevo napučí od vlhkosti. Niekedy dokonca môže aj upchať a zalepiť úzku štrbinu v tejto časti. Preto olejujeme s mierou. Olej chráni fujaru voči vysychaniu a aj voči vlhkosti. Pravidelným hraním sa fujara udržuje v optimálnej rovnováhe. Nie všetky nástroje sú však takto pravidelne používané, ba dovoľm si tvrdiť, že ide len o malé percento zo všetkých vyrobených. Niektorí do fujary fúka len príležitostne a niektorí má fujaru len ako ozdobu. Takéto fujary neprichádzajú do styku s vlhkejším vzduchom, ktorý im dodávame pri hraní svojím dychom a môžu vplyvom nečinnosti príliš vyschnúť. Stanú sa zvukovo nevýrazné. V takomto prípade môžeme fujaru preolejovať. Najlepšie olejom lisovaným za studena. Niekedy postačí ak kvapneme pár kvapiek oleja do tónotvorneho zariadenia, teda na hranu a do štrbiny. Ide o šikmú plochu v hornej časti fujary a o štrbinu, ktorá je v štvorcovom otvore oproti tejto šikmej ploche. Po približne 5 minútach olej, ktorý sa nevšak vyfúkne silnejším rozfukom ako pri hraní. Nástroj opäť ožije. Je dôležité prebytočný olej vyfúknuť, aby v štrbine nezoxidoval a nevytvoril už spomínanú hrubú vrstvu. Olejom môžeme jemne potrieť aj celú fujaru zvonka, dostane lesk a oživí sa aj výzdoba. Niekoľko kvapiek oleja je dobré nakvapkať aj do otvoru kam sa fúka, pretože tam sa najviac drží vlhkosť z nášho dychu. Niekedy sa stane, že fujara zrazu prestane hrať. Netreba sa ničoho obávať, pretože vo väčšine prípadov ide iba o upchatú štrbinu. Pri hraní ste mohli do fujary niečo fúknuť, alebo sa uvoľnila nejaká usadenina zo vzduchovodu – v menšej trubici a

zakliesnila sa práve v štrbine. Stáva sa aj to, že sa práve do štrbiny nasťahoval pavúček alebo iný drobný hmyz. Hlavne ak sú fujary málo používané alebo sú zavesené niekde na terase. Ľanový olej, ktorým sú nástroje napúšťané ich asi priťahuje. V tomto prípade stačí šidlom alebo kliešťami vytiahnuť koženú zátku na hornom konci fujary a pásikom tvrdšieho papiera vyčistiť štrbinu. Vo väčšine prípadov to ide ľahko a fujara je opäť v poriadku. Ak by sa Vám to predsa len nepodarilo, radšej vyhľadajte odborníka – výrobcu. Kožený švihel, ktorým sú obe časti fujara opásané sa môže časom uvoľniť. Ak ide len o mierne uvoľnenie, stačí ho len navlhčiť pomocou mokrej handričky. Po vyschnutí sa koža stiahne a spoj je opäť pevný. Pri výraznejšom uvoľnení švihľa je lepšie spoj rozviazať a pevnejšie pritiahnuť.

Držanie veľkej fujary – zakrytie otvorov (dierok)

